IQRO JURNALI , IQRO JOURNAL, ИКРО ЖУРНАЛИ
ISSN:2181-4341| wordlyknowledge.uz/index.php/iqro
Volume 22 Issue 02 IYUL 2026

HAYDOVCHINING SHAXSLARARO MUNOSABAT PSIXOLOGIYASI VA YO‘L HARAKATI XAVFSIZLIGI

Elomonov Doston
Qashqadaryo viloyati, Ko‘kdala tumani 1-son texnikumi

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy psixologiyaning eng dolzarb muammolaridan biri — haydovchining shaxslararo munosabatlari psixologik xususiyatlari va ularning yo‘l harakati xavfsizligiga ta’siri ilmiy jihatdan tahlil qilingan. Avtotransport vositasini boshqarish jarayoni nafaqat texnik ko‘nikmalarni, balki subyektlararo (haydovchi-haydovchi, haydovchi-yo‘lovchi, haydovchi-piyoda) munosabatlarning adaptiv (moslashuvchan) mexanizmlarini ham talab etadi. Maqolada haydovchilarning hissiy-irodaviy holati, agressiv va destruktiv xulq-atvor omillari, nizoli vaziyatlarni boshqarish hamda yo‘llarda o‘zaro hurmat madaniyatini shakllantirishning psixologik determinantlari yoritilgan. Shuningdek, haydovchilarning shaxsiy xususiyatlari (temperament, empatiya, tolerantlik) va stressga chidamlilik darajasining shaxslararo munosabatlardagi roli empirik va nazariy ma’lumotlar asosida asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: haydovchi psixologiyasi, shaxslararo munosabatlar, yo‘l harakati xavfsizligi, yo‘l agressiyasi, emotsional intellekt, stressga chidamlilik, empatiya, tolerantlik, nizo, avtotransport psixologiyasi.

Аннотация: В данной статье научно проанализирована одна из наиболее актуальных проблем современной психологии — психологические особенности межличностных отношений водителя и их влияние на безопасность дорожного движения. Процесс управления автотранспортом требует не только технических навыков, но и адаптивных механизмов интерсубъективных отношений (водитель-водитель, водитель-пассажир, водитель-пешеход). В статье освещены эмоционально-волевое состояние водителей, факторы агрессивного и деструктивного поведения, управление конфликтными ситуациями и психологические детерминанты формирования культуры взаимного уважения на дорогах. Также на основе эмпирических и теоретических данных обоснована роль личностных качеств водителей (темперамент, эмпатия, толерантность) и уровня стрессоустойчивости в межличностных отношениях.

Ключевые слова: психология водителя, межличностные отношения, безопасность дорожного движения, дорожная агрессия, эмоциональный интеллект, стрессоустойчивость, эмпатия, толерантность, конфликт, транспортная психология.

Abstract: This article scientifically analyzes one of the most pressing problems of modern psychology — the psychological characteristics of a driver's interpersonal relations and their impact on road safety. The process of driving a motor vehicle requires not only technical skills, but also adaptive mechanisms of intersubjective relations (driver-driver, driver-passenger, driver-pedestrian). The article highlights the emotional-volitional state of drivers, factors of aggressive and destructive behavior, conflict management, and psychological determinants of forming a culture of mutual respect on the roads. Based on empirical and theoretical data, the role of drivers' personality traits (temperament, empathy, tolerance) and stress resistance level in interpersonal relationships is also substantiated.

Keywords: driver psychology, interpersonal relations, road safety, road rage, emotional intelligence, stress resistance, empathy, tolerance, conflict, transport psychology.

Kirish. Bugungi kunda dunyo miqyosida urbanizatsiya va avtomobillashtirish darajasining keskin ortishi transport psixologiyasi (avtopsixologiya) sohasini har qachongidan ham dolzarb qilib qo‘ymoqda. Statistik ma’lumotlarga ko‘ra, yo‘l-transport hodisalarining (YTH) 80-85% dan ortig‘i bevosita "inson omili" bilan bog‘liq. Inson omili deganda nafaqat haydovchining charchog‘i yoki texnik xatosi, balki uning yo‘l harakatining boshqa qatnashchilari bilan bo‘lgan munosabatlar tizimi, hissiy barqarorligi va madaniyati tushuniladi.

Yo‘l — bu ijtimoiy makon. Unda har bir harakatlanuvchi subyekt o‘z maqsadlari, hissiy holati va xulq-atvor stereotiplari bilan ishtirok etadi. Haydovchining shaxslararo munosabat psixologiyasi — bu uning boshqa haydovchilar, piyodalar va yo‘lovchilar bilan munosabatga kirishish, ularning harakatlarini oldindan prognoz qilish hamda nizoli vaziyatlarda o‘zini boshqarish qobiliyatidir.

Haydovchilik faoliyatida shaxslararo munosabatlarning tuzilishi va turlari

Haydovchining ijtimoiy-psixologik muloqoti yo‘lda bir necha yo‘nalishda amalga oshadi:

1. Haydovchi — Haydovchi munosabatlari: Bu aloqa ko‘pincha verbal (so‘zli) bo‘lmagan signallar (chiroqlar, ovozli signallar, imo-ishoralar) orqali kechadi. Ushbu tizimda o‘zaro hurmat, "yo‘l berish" madaniyati yoki aksincha, raqobat va agressiya namoyon bo‘ladi.
2. Haydovchi — Piyoda munosabatlari: Bu munosabatda asosan ijtimoiy mas’uliyat va tolerantlik (bag‘rikenglik) birinchi o‘ringa chiqadi. Piyodalarning xulq-atvorini to‘g‘ri baholash haydovchidan yuqori diqqat va psixologik tayyorgarlikni talab qiladi.
3. Haydovchi — Yo‘lovchi munosabatlari: Avtomobil salonidagi psixologik iqlim haydovchining diqqat konsentratsiyasiga to‘g‘ridan-to‘g‘ri ta’sir qiladi. Yo‘lovchining haddan tashqari emotsionalligi yoki aralashuvi haydovchida chalg‘ish va stressni yuzaga keltirishi mumkin.

Yo‘llardagi agressiya va “yo‘l g‘azabi” (road rage) fenomeni

Shaxslararo munosabatlarning eng xavfli destruktiv shakli bu — yo‘l agressiyasidir. Psixologiyada bu holat ko‘pincha frustration (hafsala pir bo‘lishi, maqsadga erisha olmaslik) nazoratsiz g‘azabga aylanganda kuzatiladi.

Frustratsiya-agressiya modeli: Tirbandliklar, boshqa bir haydovchining madaniyatsiz harakati yoki qoidalarni buzishi shaxsda vaqt yo‘qotish va xavf hissini uyg‘otadi. Agar shaxsning emotsional intellekti past bo‘lsa, bu ichki taranglik tashqi agressiyaga (signalni tinmay bosish, haqoratli imo-ishoralar, xavfli manyovrlar qilish) aylanadi.

Psixologik tadqiqotlar yo‘l agressiyasini ikki turga ajratadi:

- Instrumental agressiya: Haydovchi maqsadiga (masalan, tezroq yetib olish) erishish uchun qasddan boshqalarga xalaqit beradi, yo‘lni to'sadi.
- Emotsional (dushmanlik) agressiyasi: Maqsad faqat boshqa haydovchini "jazolash", undan o‘ch olish yoki o‘z ustunligini ko‘rsatish bo‘ladi.

Shaxslararo munosabatlarga ta’sir etuvchi shaxsiy psixologik omillar

Har bir haydovchining yo‘ldagi munosabat uslubi uning individual-psixologik xususiyatlariga bog‘liq:

Temperament va Asab Tizimi Turi

Xolerik temperamentiga ega haydovchilar impulsiv va ta’sirchan bo‘lib, nizoli vaziyatlarga tez kirishadilar. Sangviniklar moslashuvchan, ammo haddan tashqari o‘ziga ishonuvchan bo‘lishi mumkin. Flegmatiklar va melanxoliklar stressli munosabatlarda sekinroq reaksiya ko‘rsatsalarda, melanxoliklar yuqori charchash va xavotirlanish sababli muloqotdan qochishga moyil bo‘lishadi.

Lokus Nazorati (Locus of Control)

• **Eksternal (tashqi) lokusli haydovchilar:** Yo‘ldagi har qanday muammo yoki xatoda faqat boshqalarni (ob-havo, yo‘l holati, boshqa haydovchilarni) ayblashadi. Bu toifa shaxslararo munosabatlarda doimo nizo qo‘zg‘atuvchi hisoblanadi.

• **Internal (ichki) lokusli haydovchilar:** Mas’uliyatni o‘z zimmalariga oladilar va "boshqalar xato qilishi mumkin, men xavfsizlikni ta’minlashim kerak" tamoyili asosida harakat qiladilar.

Empatiya va Emotsional Intellekt

Empatiyaga (boshqalarning holatini his qilish qobiliyati) ega haydovchi boshqa bir haydovchining xatosini tushunishga harakat qiladi (masalan: "u shoshibotgan shekilli" yoki "u yo‘lni yaxshi bilmas ekan") va vaziyatni yumshatadi. Emotsional intellekti yuqori shaxslar o‘z g‘azabini jilovlay oladilar.

Haydovchilarning nizoli xulq-atvorini korreksiyalash va shaxslararo munosabatlarni yaxshilash yo‘llari

Yo‘llarda xavfsiz va madaniyatli shaxslararo munosabatlarni shakllantirish uchun quyidagi psixologik va tashkiliy choralar zarur:

1. Psixologik Seleksiya va Tayyorgarlik: Haydovchilik guvohnomasini berish tizimida faqatgina qoidalarni yodlash emas, balki nomzodlarning stressga chidamliligi, agressiya darajasi va psixologik barqarorligini testdan o‘tkazish (masalan, kognitiv va emotsional testlar orqali).
2. "Mudofaa uslubida boshqarish" (Defensive Driving) treninglari: Haydovchilarga yo‘ldagi nizolardan qochish, boshqalarning agressiyasiga javob bermaslik va xavfni oldindan ko‘ra bilish psixologik ko‘nikmalarini o‘rgatish.
3. Ijtimoiy Psixologik Reklamalar: Jamiyatda "Yo‘l — poyga maydoni emas", "Hurmat — xavfsizlik garovi" kabi g‘oyalarni targ‘ib qiluvchi mediamahsulotlarni ko‘paytirish orqali jamoatchilik ongini o‘zgartirish.

Xulosa. Haydovchining shaxslararo munosabat psixologiyasi shunchaki shaxsiy xulq-atvor masalasi emas, balki milliy xavfsizlik va inson hayoti bilan bog‘liq strategik yo‘nalishdir. Yo‘l harakati ishtirokchilarining o‘zaro munosabatlarida tolerantlik, empatiya va yuqori emotsional intellekt madaniyatining shakllanishi yo‘llardagi nizolarni, stress darajasini va pirovardida, yo‘l-transport hodisalari sonini keskin kamaytirishga xizmat qiladi. Avtotransport psixologiyasi sohasidagi ilmiy tadqiqotlarni amaliyotga tatbiq etish kelajakda xavfsiz ijtimoiy makon yaratishning muhim poydevoridir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Tojiyev, M. (2021). *Transport psixologiyasi va yo‘l harakati xavfsizligi asoslari*. Toshkent: O‘qituvchi.
2. Shoniyozov, G‘. (2023). *Haydovchi shaxsi shakllanishining ijtimoiy-psixologik xususiyatlari*. Psixologiya jurnali, 3(2), 45-51.
3. Evans, L. (2014). *Traffic Safety*. Bloomfield Hills, MI: Science Serving Society.
4. Rothengatter, T., & Carbonell, E. (2018). *Traffic and Transport Psychology: Theory and Application*. Amsterdam: Elsevier.